

ІДЕЯ ПРО «СПОРІДНЕНУ ПРАЦЮ» ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ: ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

<https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4210>

ТУЛЯКОВ Олег Олегович

кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри
психології, політології та
соціокультурних технологій
Сумського державного
університету, м. Суми, Україна

Анотація. Допомога молодому поколінню у виборі професії відповідно до природних нахилів є важливим складником роботи із впровадження програми сталого розвитку сучасної України. Український філософ Григорій Сковорода на основі світоглядної спадщини античних стоїків утворив та практично втілює у життя ідею про «споріднену працю», яка набула теоретичного обґрунтування у роботах Памфіла Юркевича та інших мислителів. Початковим етапом реалізації ідеї «про споріднену працю» є ідентифікація природних нахилів особистості (ідентифікація спорідненості) до відповідної професії. Окрім описаних у статті філософських форм такої ідентифікації, є психологічні форми. Вони виражені у теорії психологічного поля Курта Левіна концептуальними межами поняття «життєвий простір». У системі освіти в контексті завдання ідентифікації спорідненості найбільш ефективним вбачається проєктний метод навчання як частина методологічної системи практико-орієнтованого підходу. Технологія ідентифікації спорідненості може бути заснована на проєктних компонентах SMART (конкретність, вимірність, наявність виконавця, реалістичність). Вирішальну роль у процесі ідентифікації спорідненості відіграє педагог, здатний до визначення природних нахилів вихованця, організації процесу їх розвитку за допомогою інтерактивних форм співпраці.

Ключові слова: споріднена праця; ідентифікація спорідненості; психологічне поле; проєктний метод навчання; практико-орієнтоване навчання.

Вступ. Наразі саме в Україні пишеться світова історична драматургія, яка засвідчує безпорадність людства у спроможності розуміти й планувати сферу причинового, аби уникати несприятливого наслідкового. Про це засвідчують не тільки події військового протистояння, але й перманентна соціально-економічна криза, політична нестабільність, відсутність науково обґрунтованої програми сталого розвитку з урахуванням інтересів не тільки поколінь українців, що живуть нині, але й наступних. Національна система освіти має бути спрямована дорогою побудови гармонійного національного простору з реалістичними прогнозами бажаних наслідків на основі розроблення та впровадження загальнодержавних і локальних проєктів з визначенням запланованих причин відповідно до також запланованих наслідків. Антецедентне має мислитися разом з консеквентним, аби уявити бажаний процес суспільного буття цілісно. У цьому разі утворюються можливості запобігати негативному, впроваджуючи реалістичні моделі позитивного. Представлені у цій статті евідемоністичні освітні виміри, засновані на ідеї «спорідненої праці» видатного українського філософа XVIII століття Григорія Сковороди, мисляться як важливі складники доленосного про-

цесу побудови нової України. Люди, що працюють не за покликанням, схильні до помилок, що спричиняють суспільні розлади, натомість праця за покликанням сприяє експоненційному соціально-економічному зростанню та гармонізації відносин між громадянами. Подібно до того, як планують розвиток села, міста, регіону та України загалом, так потрібно планувати й професійну діяльність людини. І ці обидва процеси мають бути синхронізовані у часі та змісті реалізації.

Зусилля сучасних педагогів мають бути спрямовані на те, аби допомогти молодому поколінню у визначенні професії відповідно до природного, екзистенціального покликання. Адже це є запорукою здобуття людського щастя та реалізації соціальної ролі, яка виражається насамперед у чесному та сумлінному виконанні професійних функцій. Зарадити у цьому може творча спадщина видатного українського просвітителя Григорія Сковороди у частині теоретичної розробки та практичного впровадження ідеї про «споріднену працю». Тут вирішальну роль відіграє спроможність педагога визначити природні нахили учня, аби відповідно до них побудувати освітній процес. Така справа має доленосне значення, бо помилки можуть спричинити життєві трагедії, а правильні кроки — спрямувати на шлях всебічного розвитку, спричиненого щирим та осмисленим бажанням здобувати знання та працювати.

Аналіз розвідок. Концепт «природність» утворили й описали античні стоїки, зокрема Епікур, Луцій Анней Сенека, Марк Аврелій Антонін. У творчій спадщині Григорія Сковороди він отримав яскраве та самобутнє втілення, що відповідало світоглядним основам українського народу. Ідея «спорідненої праці» є важливим складником цілісного вчення «українського Сократа», що спрямоване на реалізацію глибинних прагнень українців усіх поколінь до щастя. Згодом цю ідею теоретично розвинув Памфіл Юркевич (1993) у вченні про українську «філософію серця». До розвитку ідеї про «споріднену працю» долучилися й інші вітчизняні мислителі, серед яких Дмитро Багалій (1992), Мирослав Закалюжний (1972), Іван Зязюн (2000), Мирослав Попович (2008), Миро Продум (1995), Іван Іваньо (1972), Ісай Табачников (1972) та інші. Вітчизняна педагогічна думка має здобутки щодо практичного впровадження ідеї «спорідненої праці» Григорія Сковороди. Це вбачається, зокрема, у позиціонуванні учителя не як джерела знань, а радше як наставника й активного спостерігача. Як вказував Іван

Зязюн, «сучасний педагог повинен виконувати не роль «фільтра» для пропускання через себе навчальної інформації, а бути помічником у роботі учня, перебираючи на себе роль одного з джерел інформації»; «в ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання учнів, не головною діючою особою в групі учнів, а режисером їхньої взаємодії з навчальним матеріалом, один з одним та з учителем» (Зязюн, 2000, с. 56).

У вітчизняній педагогіці своє обґрунтування практико-орієнтований підхід, у якому знаходить найбільше втілення ідея «спорідненої праці», знайшов у роботах Ілони Дичківської (2013), Івана Зязюна (2000), Неллі Ничкало (2004), Івана Підласого (2004) та інших. У формі методологічного концепту формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи цей підхід обґрунтовано у роботах Ірини Пальшкової (Пальшкова, 2008). Соціальна дійсність мислиться як сукупність практик, що були сформовані певною культурою та набувають розвитку в сучасності у вигляді соціальних ролей та відповідних до них соціальних статусів. Реалізовується практико-орієнтований підхід шляхом відтворення у навчальному процесі реальних психолого-педагогічних ситуацій, що є подібними до майбутньої професії. У межах такого процесу суб'єкт навчання ставиться у «діяльнісний режим», за якого потрібно вирішувати конкретні професійні завдання.

Проте бракує досліджень конкретних механізмів, технологій, способів виявлення природних нахилів молоді людини, на основі яких будується процес професійної орієнтації.

Тому *метою* статті є визначення сучасних освітніх способів ідентифікації «спорідненої праці» як домінуючого концепту педагогічного вчення Григорія Сковороди.

Завдання статті:

1. Визначити концептуальні витоки, світоглядні, психологічні та освітні ознаки ідеї про «споріднену працю» Григорія Сковороди.
2. Виокремити ідентифікацію спорідненості як концепт у філософському та психологічному вимірі.
3. Позначити перспективні методи ідентифікації спорідненості у змістовому просторі теорії психологічного поля як найбільш ефективні в частині визначення та практичної реалізації.
4. Представити проектний навчальний метод як оптимальний та ефективний у контексті задач ідентифікації спорідненості.

Основна частина. Ідею про «споріднену працю» Григорій Сковорода обґрунтовує, спираючись на античну спадщину та біблійні «зерна». Визначальне місце тут посідає давньогрецький філософ Епікур у змістовій парадигмі евдемонізму, у якій мірилом пізнання вважається звичаєве людське відчуття (Епікур, 2013). Сприйняття — несприйняття, приязнь — неприязнь, душевний смуток — душевна радість: саме у таких концептуальних «вікнах» особа намагається усвідомити свій життєвий шлях, з різним ступенем обачності «торкаючись» дотичних частинок Всесвіту. Гуманістичність філософії Епікура підтверджується розумінням сенсу особистісного буття у вимірах набуття людиною щастя, яке філософ описує поняттям «атараксія» — ідеального стану душі, до якого має прагнути персону. Атрибутами такого стану є спокій, рівновага, відсутність страхів. Евдемоністична картина людського буття, що її представив Епікур, має такий вигляд: усвідомлюючи світ емпірично, прислухаючись до даймона (внутрішнього голосу, таланту, генія), людина досягає омріяного щастя. І саме тут природно постає питання про спосіб, механізм, технологію, інструмент такого досягнення. І чи повною мірою термін «досягнення» відображає сутність атараксії? Чи не йдеться тут про горезвісний «синдром відкладеного життя» у вимірах логічних суджень можливості за зневажливого ставлення до того, що є «тут і зараз»?

Відповіді на ці питання ми знаходимо у творчій спадщині українського мандрованого філософа Григорія Сковорода у частині його ідеї про «споріднену працю». Епікурейський «даймон» у роздумах «українського Сократа» виражено терміном «природа», на якому у творі «Дружня розмова про душевний мир» вибудовується наступна силлогістична модель:

«Природа всьому початкова причина і рушійна сила. Вона і є матір'ю бажання. Бажання ж — започаткування, схильність і рух. Бажання, за приказкою, сильніше неволі. Воно прагне до праці і радіє з неї, як зі свого сина. Праця — живий і невсипущий рух усієї машини, доки не довершиться справа, що сплітає творцеві своєму вінець радості. Коротко кажучи, природа наснажує до діла і зміцнює до праці, роблячи її солодкою. А що є природа, коли не той блаженний у людині дух, про який Бог сказав Мойсеєві: «Ось я посилаю ангела перед лицем твоїм... Стережися перед лицем його і слухайся його голосу. Не протився йому, бо ім'я моє в ньому» (Сковорода, 1994, с. 419).

Отже, «споріднена праця» — перманентна поетапна діяльність, що відповідає зумовленим природою («блаженим духом» у людині, її Даймоном) бажанням. Саме така дефініція відтворюється на основі представленого уривку твору Григорія Сковорода, що відображає концептуальні ознаки ідеї про «споріднену працю». Філософські атрибути дефініції виокремлюються у категорії «становлення», що відображає процес набуття завершених форм. Людський дух, що є потенціалом творчої активності (Кримський, 2002, с. 117), набуває завершених форм, у тому числі в освітніх вимірах. Екзистенційність, особистісність, суб'єктність, індивідуальність такого процесу можливі у контексті «спорідненої праці» як такого прояву буття, що відповідає сутності конкретної людини. Вияв людського становлення унеможливорює процеси деградації, тобто втрати набутих форм. Коли людина йде за неспорідненими напрямками, вона реалізовує зайві для власної природи форми, свідомі та керовані деградації яких у разі становлення на «споріднений» шлях є виправданою.

Лінійність традиційної вітчизняної освітньої ступеневої структури (дитячий садок, шкільні ступені, бакалаврські та магістерські програми) має відповідати лінійності становлення особистості відповідно до «спорідненої праці». Діалектичні етапи освітнього становлення мають плануватися відповідно до етапів діяльнісного становлення. Мається на увазі сфера активності, що пов'язана з професійною орієнтацією особистості, яка у контексті ідеї про «споріднену працю» набуває екзистенційного змісту та доленосного значення. Григорій Сковорода послідовно стверджує, що помилки у виборі професії призводять до життєвих трагедій та психологічних розладів у вимірах особистої долі людини, а у вимірах суспільних вхід у «не споріднену статтю», тобто ситуація, коли люди займаються справами, до яких не народжені, є причиною усіх значущих кризових явищ.

Отже, головне завдання визначається у царині ідентифікації «спорідненості» на якомога більш ранніх періодах життя людини, її подальшого всебічного розвитку протягом наступних етапів та унеможливлення ризиків «входження у неспоріднену статтю». Проблематика ідентифікації має раціональний аспект у частині визначення доцільності. Природно пов'язувати майбутню професію із задачами набуття соціального статусу, статків, майна тощо. Однак наслідком домінуван-

ня раціонального не має бути заперечення спорідненого. Навпаки, раціонально-утилітарне має відіграти роль потужного каталізатора процесів визначення та розвитку «спорідненої статі». Людське прагнення до життєвого благополуччя має витоки у «базових інстинктах» людини: індивідуального самозбереження, групового самозбереження, здорового харчування, суб'єктивної свободи, набуття приватної власності та організації приватного життя. Заперечувати такі обставини означає заперечувати право та можливості особистості на організацію сталої життєдіяльності.

Інша справа, коли «споріднена стать» вважається не престижною або такою, що не приносить прийнятної доходу. Саме у цьому випадку людина має виявити принциповість та мужність, аби бути вірною справі за покликанням. Тут можна використати той спосіб встановлення причинно-наслідкового зв'язку, який використовував Григорій Сковорода: «виводити» власні думки з біблейського «зерна». Так от у зв'язку з обґрунтуванням доцільності визначення власної «спорідненої статі» та потреби бути вірним справі за покликанням можна вказати на цитату з Біблії — з Євангелія від Матвія: «Бо де скарб твій, там буде й серце твоє!» (Біблія, 1988) поєднає ідею про «споріднену працю» Григорія Сковороди з «філософією серця» — цілісною традиційною світоглядною доктриною, що її започаткували ще мислителі Київської Русі. Розвинув і практично впровадив її Григорій Сковорода, а теоретичного узагальнення доктрина здобула у творчій спадщині Памфіла Юркевича. У програмному творі «Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» Юркевич виражає ідею «спорідненої праці» у глибоких релігійних та екзистенціальних контекстах: «Фізіологія визначає у головному мозку фізичні умови, від яких залежить діяльність душі, натомість священні автори вказують нам безпосереднє, морально-духовне джерело цієї діяльності в цілісному й нероздільному настрої та схильності душевної істоти. Наші думки, слова і діла є первинно не образи зовнішніх речей, а образи або вирази загального почуття душі, породження нашого сердечного настрою... У серці людини лежить основа того, що її уявлення, почування і учинки дістають особливості, у якій виражається її душа, а не інша, або дістають такий особистий, окремо визначений напрям, завдяки якому вони є вирази не загальної духовної істоти, а окремої

живої дійсно існуючої людини» (Юркевич, 1993, с. 88-89).

Лихо від входження у «неспоріднену стать» виявляється у драматичних життєвих ситуаціях людини. Ситуації, що спричинені неадекватними спорідненості заняттями, можуть бути пов'язані із психологічними розладами, шкідливими звичками та своєрідним підсвідомим прагненням людини до ескапізму або навіть до самознищення. Так, можливо, людина й відтворить у певний спосіб свою улюблену справу, але вона не зможе розвинути її, і справа буде набувати форм хобі, або врешті все ж таки стане справою життя, коли витрачено час на здобуття зайвої освіти та заняття неспорідненою справою. Тож якщо раціонально-утилітарне не є домінуючим, то що тоді є домінуючим? Де «ідентифікатор» «спорідненої статі», яка, без сумніву, безпосередньо пов'язана з тими «петрою» та «кифою», які так наполегливо шукав у вирі свого мандрованого життя Григорій Сковорода? У чому сутність вказаного «ідентифікатора спорідненості» та у який спосіб його застосовувати?

Для цього зіставимо дві цитати Григорія Сковороди. Перша — з твору «Вступні двері до християнської добронравності». Характерно, що цей твір є конспективним викладом курсу етичного спрямування, що його прочитав філософ для учнів Харківського колегіуму, тобто осіб, для яких актуальною є завдання визначення життєвого шляху. Не менш примітним видається та обставина, що цей курс був визнаний таким, що не відповідає вченню церкви, у зв'язку з чим Григорій Сковорода був відсторонений від викладання. Також варто звернути увагу на образ дверей, який символізує вхід у щось значуще, визначальне, розуміємо — «споріднене».

«Хвала ж блаженному Богові, що потрібне зробив неважким, а важке непотрібним. Немає солодшого для людини і немає потрібнішого того, як щастя; немає і легшого за неї. Хвала ж блаженному Богові! Царство Боже в середині нас. Щастя в серці, серце в любові, любов же — в законі вічного» (Сковорода, 1994, с. 140).

Наступна цитата з твору «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе». Сам Григорій Сковорода назвав цей свій діалог «першорідним сином», тобто першим своїм філософським твором. Така обставина хоча й опосередкована, але свідчить про високий («першорідний») статус ідеї спорідненості на тлі загального філософського вчення «українського Сократа». Центральним персона-

жем твору є Наркіс (Нарцис), син річкового Бога Кефіса та німфи Ларіопи, який відповідно до легенди закохався у своє зображення у воді струмка та помер від журби за собою. Художній образ Наркіса набув негативних рис, що пов'язані з егоїзмом та навіть мізантропією. Але Скворода образ Наркіса представляє як символ самопізнання людини шляхом визначення та розвитку спорідненості.

Цитата, яку ми наводимо, ніби схожа з попередньою: «Подяка блаженному Богові. Це є невимовна його милість і влада, що зробила безкорисне неможливим, а можливе корисним» (Скворода, 1994, с. 153).

Така схожість цитат вбачається у ствердженні «блаженної легкості» спорідненого та «важкості» неспорідненого. Схожість також у ствердженні певної «соціальної доцільності» спорідненого, про що неодноразово стверджував Григорій Скворода та доводив своїм життям.

Тепер про суттєву відмінність у ніби схожих на перший погляд цитатах. У другій цитаті стверджується про безкорисність неможливого та корисність можливого. Світ неспорідненості (у якому «безкорисне неможливе») — нереальний, онтологічно не обґрунтований, відірваний від правдивого, від Буття. Цей світ-фантом, фата-моргана, марево. У такому світі особистість втрачає цілісність та розпадається на окремі фракції, поступово втрачаючи волю до відтворення вказаної цілісності. Натомість світ спорідненості, де «можливе корисне» є реалістичним, оскільки він утаємниченими містками спорідненості поєднує людську душу з душею Всесвіту, із Суцим. У цьому разі особистість набуває цілісності, тобто єдності фізіологічного, душевного та спіритуалістичного. Йдучи до щастя, людина ставить цілі у формах бажаного ідеального образу власного майбуття. Такі цілі є стратегічними за змістом, бо вони стосуються сфер утаємничених бажань та глибоко осмислених прагнень до любові, спокою, задоволення — усього того, що вже згаданий нами Епікур описує терміном «атараксія». Цілі зумовлюють мотиви персональної активності, які мобілізують вольові імпульси.

Отже, ідентифікація спорідненості здійснюється на світоглядному рівні у вимірах встановлення та збереження цілісності особистості. Однак це раціонально-духовний рівень, який відкритий для людини, здатної до абстрактного мислення, з життєвим досвідом та вже здобутою освітою. Проблема у тому, що ідентифікувати людську

спорідненість потрібно на початках її життя, у якомога більш ранньому віці, коли виникають потреби визначати пріоритети щодо уваги до відповідних навчальних дисциплін. Тому потрібно звернутися до царини чуттєвого, психологічного, перцептивного.

Перспективи щодо визначення сучасної методології ідентифікації спорідненості вбачаються у теорії психологічного поля Курта Левіна (Lewin, 1997). Аналізуючи життєвий простір дитини у смислових межах понять атрибуція, потреба, намір, когнітивна карта, мета, мотив, очікування, когнітивний дисонанс, можна усвідомити професійні нахили, тобто ідентифікувати спорідненість та визначити відповідні активності щодо її розкриття. На основі ключового концепту Курта Левіна «життєвий простір» вбачається певна «дорожня карта» ідентифікації спорідненості. «Життєвий простір» («психологічний простір») — пластична цілісність уявних та реальних сутностей, що зумовлюють поведінку людини у відповідний момент її життя. Такі сутності можуть бути сформовані рандомно, несвідомо, у форматах горезвісної прокрастинації. У цьому разі особистість розчавлюється у вирі життя, втрачаючи власну ідентичність та, відповідно, шанси на ідентифікацію власної спорідненості. Звичайно, оптимальним є шлях свідомого формування життєвого простору з огляду на завдання пошуку власного покликання. Для цього варто використати такі два поняття теорії психологічного поля Курта Левіна: «психологічне оточення» та «тимчасова перспектива». Термін «психологічне оточення» споріднений з евдемоністичним терміном «атараксія» Епікура та «блаженний у людині дух» Григорія Сквороди — це феноменальний глибинний, правдивий особистий простір людини, осередок її сутності, з якої беруть початок екзистенціальні потреби, з якої живиться енергетика конкретної людини. Ті потреби переносяться на об'єкти навколишнього світу, внаслідок чого вони набувають атрибутів валентності, тобто починають або притягувати, або відштовхувати, або виявляти нейтральність. Межа між психологічним простором та зовнішнім світом пластична, вона нагадує мембрану, котра коливається, реагуючи на зміни в обох просторах. Світ особистий впливає на навколишній, і навпаки.

Отже, ті сутності, що мають позитивну валентність, варто вважати головними ідентифікаторами спорідненості. Важливо розуміти, що валентність виокремлюється на основі глибинних пере-

живань конкретної людини. Аби їх адекватно визначити, «відловити», варто послуговуватися другим терміном Курта Левіна — «тимчасова перспектива», якою позначаються межі психологічного поля у конкретний проміжок часу. У ці межі входять уявлення, переживання, рефлексії, фобії, надії, мрії та сподівання людини щодо її минулого та майбуття. Такі сутності хронологічно різночасні за своїм виникненням, однак людина відчуває їх одночасно, у визначений момент. І саме це є той справжній «момент істини», коли виникають шанси узріти власну спорідненість у полі особистої утаємниченої сутності. Це той момент, коли у людському серці зливаються усі потоки екзистенціальних переживань, коли «дивиться в очі» її минуле та майбуття, коли розум долає страхи під потужною енергетикою заповітних мрій. Саме у той час, що був визначений Куртом Левіном як «тимчасова перспектива», людина може побачити свою долю, свою спорідненість.

Отже, й система освіти має набути ознак системи відтворення спорідненості. Педагог у такій системі нагадує не будівельника, а садівника. Для будівельника вирішальне значення має проєкт, що заснований здебільшого на зовнішніх факторах. Садівник не потребує проєкту, він радше розкриває, відтворює природу дитини. Таке відтворення відбувається у діяльнісних вимірах праці, що категорично стверджує потребу в подальших розвитку процесів практико-орієнтованого навчання. Праця є єдиною можливою діяльнісною формою визначення, виокремлення та формування споріднених нахилів людини. Подібно до Яна Амоса Коменського, Сковорода порівнює педагога саме із садівником, який не порушує внутрішніх природних сутностей, а розуміє їх та розвиває. Ідентифікація спорідненості будується на спостереженні за рухами людського серця, коли учитель у повсякденних життєвих обставинах віднаходить глибинні індивідуальні сутності, у яких криється спорідненість: «Будь-яка таємниця має свою викривальну тінь. Важко розпізнати різницю між дружнім та ласкавим серцем, але зовнішня тінь, ніби прояснювальне скло, робить очевидними й найсердечніші кутки гострим спостерігачам. Дивися, коди хлопчик, зробивши, як цяцьку, волове ярмо, накладає його щеняткам чи кошатам — чи не є то тінь хліборобської душі в ньому? І чи не поклик це до землеробства? Коли припасовує шаблю — чи не смак то воювати? Коли трилітня дитина, самохіт-

но слухаючи, переймає божественні пісні, любить заглядати у священні книги, перекидати сторінки, дивиться на картини таємних образів або на літери — чи не це виявляє таємну іскру природи, що зробила й покликала її до богословських вправ? Невидима сила й божество у нас ясно видимі через ці непритворні вияви» (Сковорода, 1994, с. 288).

У творі «Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру» читаємо кредо евдемонізму Григорія Сковороди, коротку квінтесенцію, що виражає зміст основних концептів античних стоїків щодо «життя відповідно до природи» та їх відображення в ідеї про спорідненість:

«Праця — живий і невсипущий рух усієї машини, доки не довершиться справа, що сплітає творцеві своєму вінець радості. Коротко кажучи, природа наснажує до життя і зміцнює до праці, роблячи її солодкою» (Сковорода, 1994, с. 419).

Символічно, що цей твір є завершальним у циклі розмов про щастя, він є дороговказом, певною практичною настановою щодо виховання як процесу становлення людської спорідненості. Сама назва твору означає правила, згідно з якими можна досягти «душевного миру» — кінцевої мети людського буття. Сам трактат цілком присвячений спорідненій праці як шляху до здобуття щастя.

У загальному контексті стоїчного концепту «природа» сприймається як цілісна сутність, як тіло й іманентна йому структура, яка є і програмою розвитку. Водночас програма здійснює сама себе, а мета й сенс перебувають у постійному русі. Такий рух має ознаки занурення у внутрішнє єство, що радше інтуїтивно, ніж раціонально, зіставляється з природою у перманентному «прикордонному стані», як це описано у стоїчного «філософа на троні» Марка Аврелія Антоніна: «Йду за природою, поки не впаду і не заспокоюсь; віддам подих тому, чим дихаю кожен день, а впаду на те саме, з чого батько дістався насіння, мати — крові, молока — годувальниця; що стільки вже років їм та п'ю, що носить мене» (Марк Аврелій, 1993, с. 23).

Отже, якщо говорити про певну свідому організацію Буття людини, то однозначно можна стверджувати про те, що така організація має бути налаштована на «збудження до спорідненості» (Сковорода, 1994, с. 425), тяжіння до «свого» та уникнення «не свого».

У сучасному вітчизняному освітньому просторі наявні процеси, розвиток яких надає перспективи ідентифікації спорідненості. Варто взяти до

уваги, що стратегічна мета залишається незмінною, успадкованою від попередніх поколінь. Як і раніше, зокрема у часи Епікура та Сковороди, вона визначається гранично просто та однозначно: якими шляхами конкретній людині досягти щастя? Також гранично просто та однозначно визначається відповідь на це питання: шляхом спорідненої праці. Отже, у контексті викладених домінуючих педагогічних міркувань навколо ідеї спорідненості можна у такий спосіб визначити завдання щодо їх практичної реалізації: які технології дають можливості виявити (ідентифікувати) спорідненість на якомога більш ранніх етапах життя людини, у який спосіб його розвинути та як убезпечити від неспорідненого втручання?

Вирішальна роль концепту «споріднена праця» зумовлює визначити шляхи виконання таких завдань у змістових та практичних вимірах практико-орієнтованого підходу.

Проект «Нова українська школа» визначає нові запити до професійних характеристик сучасного українського педагога, до яких віднесено здатність до розлогого застосування інтерактивних методів співпраці — ігор, соціальних та дослідницьких проєктів, експериментів, групових завдань. Отже, документ заперечує модель вчителя-будівельника, який є реалізатором певного бажаного проєкту, натомість стверджує модель Коменського-Сковороди, якою вчитель представлений як «пастух Буття» (Heidegger, 1989), тобто радше як наставник, котрий усвідомлює «природу» дитини та забезпечує її реалізацію. Засвоєння знань відбувається у процесі їх практичного відтворення інтерактивними навчальними методами. У вітчизняній системі підготовки вчителів здійснюються наміри подолати надмірне теоретизування та наповнити навчальну програму практичним компонентом. Водночас намагаються зробити так, аби був усталений зв'язок між теоретичними і практичними елементами навчання, спрямовують зусилля на те, аби максимально наблизити теоретичну підготовку до реалій професійної діяльності.

Сучасні процеси наближення навчання та виховання до спорідненої праці відбуваються у межах практико-орієнтованого підходу, який дає змогу створити умови для взаємопроникнення навчальної та професійної діяльності як способу досягнення професійної компетентності. Його сутність полягає у здійсненні навчального процесу в контексті майбутньої професійної діяльності за допомогою відтворення у формах і методах

навчальної діяльності студентів реальних психолого-педагогічних ситуацій, вирішення конкретних професійних завдань. У світовій педагогіці практико-орієнтований підхід мислиться як спосіб професіоналізації особистості через свідоме утворення ситуацій, аналогічних до тих, що пов'язані з майбутньою професією, внаслідок чого очікується інтеграція теоретичних і практичних компонентів. Практичне впровадження підходу відбувається у форматі співпраці студента та викладача. У такий спосіб навчальна діяльність студента трансформується у професійну активність фахівця.

З огляду на діяльнісний характер практико-орієнтованого підходу зрозуміла перевага саме інтерактивних методів навчання у його реалізації. Однак у контексті виявлення спорідненості найбільш дієвим є проєктний метод. Структура будь-якого проєкту включає актуальність, мету, завдання, план діяльності, аналіз результатів, післяпроєктну діяльність. Чи не нагадує це людське життя або принаймні окремі його значущі цілісні періоди? Проєкт є матрицею осмислення та способом діяльності відповідно до осмислення. Від задуму до аналізу результатів дотична до проєкту людина перебуває у екзистенціальному «прикордонному стані», що саме собою сприяє розкриттю глибинних сутностей, тобто спорідненості. Додатковим аргументом щодо ефективності проєктного навчання є те, що розроблення та реалізація проєкту передбачає роботу в команді, що сприяє ідентифікації спорідненості через комунікацію з людьми, за якої починають діяти визначальні психологічні фактори.

До того ж проєктний процес передбачає самостійність у прийнятті рішень та діяльності за обмеженого втручання педагога, виключно у форматах консультацій та настанов. Тож над учнем (студентом) немає тиску авторитету, який може відіграти негативну роль. Ідентифікації спорідненості додатково сприяють і інші атрибути проєктного методу: особистісна орієнтація, інтерактивність, евристичність, проблемність, орієнтація на розвиток, критичне мислення.

Як уже зазначено, навчальний проєкт подібний до проєкту життя загалом та до часткових проєктів, що підпорядковані загальному. І цим саме проєктне навчання сприяє ідентифікації спорідненості. Особливо це виявляється у тих аспектах проєкту, що визначені компонентами SMART, оскільки їх дотримання є запорукою

успіху у досягненні мети та якості виконання завдань.

Конкретність (specific) — критерій щодо визначення проектної мети у ясних, усвідомлених та адаптованих до сприйняття сутностях. Цей критерій є першою ланкою проекту. Екзистенційна «прикордонність» у цьому критерії виявляється у необхідності переходу від абстрактних та невизначених міркувань до розроблення варіантів рішень та обрання варіантів. Спорідненість тут ідентифікується частині через те, що такі рішення та вибори здійснюються самостійно з відповідною специфікацією, усвідомленням готовності до роботи, відчуттям особистої відповідальності, визначенні колег, партнерів, груп впливу.

Вимірювальність (measurable) — діалектичний критерій щодо кількісних та якісних змін, способів визначення стартового рівня та прогресу (критерій украй важливий з огляду на зміну соціального статусу виконавця проекту). Особа осмислює бажаний соціальний статус, зіставляє його з проектом та визначає, використовуючи цей критерій, параметри бажаного соціального статусу. У процесі ідентифікації спорідненості цей критерій пов'язує навчальний процес з визначенням особистісної соціальної ролі індивіда, місця у соціальній ієрархії, з доленосними рішеннями щодо запланованої соціальної функції.

Наявність виконавця (assignable) — критерій щодо «пастуха буття», тобто персони, що є провідником проектної ідеї. Звісно, що в освітньому процесі це є суб'єкт навчання — учень, студент, слухач тощо. Належне дотримання цього критерію надає людині ознак творця, позбавляючи водночас негативних ознак жертви або спостерігача. Оскільки таку роль принципово неможливо виконувати належно не у спорідненому стані, то саме цей критерій є виразним маркером спорідненості, оскільки ним визначається рівень здатності людини бути лідером процесу навіть у разі відсутності належних стартових лідерських якостей. Ба більше — цим критерієм визначається рівень усвідомлення мети проекту, тобто — спорідненої діяльності з утаємниченими душевними інтенціями.

Реалістичність (realistic) — критерій відповідності поставлених мети і завдань наявним ресурсам. Тут прийнято мислити фінанси, компетенції, час, стейкхолдерів тощо. Тобто — дещо предметне. Однак у контексті ідентифікації спорідненості і цей критерій набуває більш глибокого значення, оскільки він стосується так званих «меж дома-

гань» — рівня амбіцій провідника проекту та відповідності заявлених меж не тільки вже згаданим «видимим» ресурсам, але й індивідуальним психологічним та світоглядним характеристикам. У зв'язку з цим вирішальне значення має персональна воля як функція людської психіки, що полягає у владі над собою, здатності керувати своєю поведінкою. Ми вже згадували, що іноді, аби обрати споріднену справу, людині потрібно виявити мужність, подолати страх перед можливими злиднями чи принаймні проблемами життєдіяльності. Усвідомлення реальної або уявної небезпеки через відчуття схильності до проблемної у плані набуття статків професії породжує страх — потужну емоцію, що здатна набувати гострих форм, які можуть стати причиною душевних розладів. Драматичність ситуації у тому, що цей страх є того типу, що визначав Ж.П. Сартр — екзистенційний страх як стан людини, що усвідомлює необхідність особистого вибору, у нашому випадку — вибору професії або за спорідненістю, або за раціональними мотивами (Sartre, 2005).

Зі страхом, але вже в розумінні М. Гайдеґґера (Heidegger, 2013), пов'язаний останній критерій — **критерій обмеженості у часі (time-related)**. Людське життя є обмежене у часі, як і проект має бути обмеженим у часі. Вже з огляду на таку поверхову подібність можна стверджувати, що фактор обмеження у часі спонукає людину обрати той проект, що відповідає її спорідненим нахилам. Гайдеґґер у своїй екзистенціальній аналітиці трактує страх як фундаментальну настроєність людини з огляду на смерть як свою найреалістичнішу можливість. Однак не тільки це дає підстави трактувати останній критерій як такий, що «збуджує до спорідненості».

Коли людина осмислює час проекту, вона починає бути дотичною до соціального часу, тобто до соціальної динаміки у хронологічних вимірах. Початок роботи над проектом — це відкриття гештальту, невиконання якого є причиною душевних страждань. Натомість завершення гештальту є чи не найбільш позитивно глибоким у одночасно емоційному та спиритуалістичному сенсі людським переживанням. Бо як сказано у Книзі Пророка Еклезіаста: «Нема ліпшого земній людині над те, щоб їсти та пити, і щоб душа її бачила добре із труду свого» (Біблія, 1988).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, визначення змісту терміна «ідентифікація спорідненості» відбувається у світоглядній царині та мислиться як встановлення

відповідності природних нахилів людини до виду діяльності (праці), а також у психологічних вимірах як встановлення емоційного зв'язку і з видом діяльності, і з людьми, які з нею пов'язані. Допомога молодому поколінню у виборі професії відповідно до природних нахилів є важливою складовою частиною роботи із провадження програми сталого розвитку сучасної України. Український філософ Григорій Сковорода на основі світоглядної спадщини античних стоїків утворив та практично втілює у життя ідею про «споріднену працю», яка набула теоретичного обґрунтування у роботах Памфіла Юркевича та інших мислителів. Початковим етапом реалізації ідеї «про споріднену працю» є ідентифікація природних нахилів особистості (ідентифікація спорідненості) до відповідної професії. Окрім описаних філософських форм такої ідентифікації, є психологічні форми. Вони виражені у теорії психологічного поля Курта Левіна концептуальними межами поняття «життєвий простір». У системі освіти в контексті завдання ідентифікації спорідненості найбільш ефективним вбачається проєктний метод навчання як частина методологічної системи практико-орієнтованого підходу. Технологія ідентифікації спорідненості може бути заснована на проєктних компонентах SMART (конкретність, вимірювальність, наявність виконавця, реалістичність). Вирішальну роль у процесі ідентифікації спорідненості відіграє педагог, здатний до визначення природних нахилів вихованця, організації процесу їх розвитку за допомогою інтерактивних форм співпраці.

Дослідження проблематики ідентифікації спорідненості має доленосне значення як для українського суспільства, так і для кожного його представника. Перспективи подальших розвідок вбачаються у розробленні інтерактивних технологій вказаної ідентифікації на якомога більш ранніх етапах життя людини. Наразі цей процес відбувається з неприпустимою часткою рандомності, що псує життя людині та спричиняє суспільний дисбаланс. Крім технологій ідентифікації, очікують на своїх дослідників проблеми громадянської освіти та освіти дорослих у частині спрямування навчання та діяльності відповідно до природних нахилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Багалій, Д.І. (1992). *Український мандрований філософ Григорій Сковорода*. Київ: Орії.
Біблія або Книги Святого Письма і Нового Заповіту. Із мови давньогрецької і грецької наново перекла-

дена. 988-1988 : ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні (І. Огієнко, пер.). (1988). <https://bit.ly/3TQAUUZ>
 Дичківська, І.М. (2013). *Інноваційні педагогічні технології* : навчальний посібник для студентів вузів. Київ: Слово.
 Закалюжний, М.М. (1972) *Педагогічна думка античного світу*. Львів: Іноземна філологія.
 Зязюн, І.А. (2000). *Інтелектуально творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти* : монографія. Київ: Віпол.
 Іванько, І.В. (1972) *Етика Сковороди і філософія Епікура*. Київ: Наукова думка.
 Кримський, С. (2002). Дух. У В.І. Шинкарук (гол. редкол.), *Філософський енциклопедичний словник* (с. 177-178). Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ: Абрис.
 Марк Аврелий Антонин. (1993). *Размышления*. Изд. втор., испр. и доп. Санкт-Петербург: «Наука».
 Ничкало, Н.Г. (2004). *Проблеми підготовки виробничого персоналу у ХХІ столітті: концептуальний аспект*. Київ: Ченстохова.
 Пальшкова, І.О. (2008). *Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх вчителів початкових класів: теоретико-методологічний аспект* : монографія. Одеса.
 Підласий, І.П. (2004). *Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти* : підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово».
 Попович, М.В. (2008). *Григорій Сковорода: філософія свободи*. Київ: Час майстрів.
 Продум, М.В. (1995). *Класократія Липинського, вчення Сковороди і кастократична модель устрою нації*. Київ: Березина.
 Сковорода, Г.С. (1994а). *Твори у 2 томах. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги*. Український науковий інститут Гарвардського університету. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної Академії наук України (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства). Київ: АТ «Обереги».
 Сковорода, Г.С. (1994б). *Твори у 2 томах. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи*. Український науковий інститут Гарвардського університету. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної Академії наук України (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства). Київ: АТ «Обереги».
 Табачников, І.А. (1972). *Світоглядні основи педагогіки Г.С. Сковороди*. Київ: Вища школа.
 Юркевич, П.Д. (1993). *Вибране*. Київ: Абрис.
 Heidegger, M. (2013). *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles. Anzeige der hermeneutischen Situation*. Frankfurt am Main: Klostermann. <https://doi.org/10.5771/9783465141884>
 Lewin, K. (1943). Defining the 'Field at a given time'. *Psychological Review*, 50(3), 292-310. <https://doi.org/10.1037/h0062738>
 Epicurus. (2013). *The art of happiness* (G.K. Strodach, Trans.). London: Penguin Classics.
 Sartre, J.-P. (2005). *The Wall* (A. Brown, Trans.). London: Hesperus Press Ltd.

THE IDEA OF “RELATED LABOUR” CREATED BY HRYHORII SKOVORODA: PROBLEMS OF IDENTIFICATION IN THE EDUCATIONAL SPACE

Oleh Tuliakov

*PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology,
Political Science and Socio-Cultural Technologies, Sumy State University, Sumy, Ukraine*

Abstract. *Helping the younger generation choose a profession according to natural inclinations is an essential part of implementing the programme for the sustainable development of modern Ukraine. The Ukrainian philosopher Hryhorii Skovoroda based on the ideas of the ancient Stoics, created and realised the idea of “related labour”, which acquired theoretical justification in the philosophical heritage of Pamfil Yurkevych and other thinkers. The initial stage of realising the idea of “related labour” is the identification of the individual’s natural inclinations (identification of relatedness) to the profession. In addition to the described philosophical forms of such identification, there are psychological forms. They are expressed in Kurt Lewin’s psychological field theory within the conceptual limits of the “living space” concept. In the education system, the project-based learning method as a part of the methodological system of practice-oriented approach is considered the most effective to identify the relatedness. The relatedness identification technology can be based on SMART project components (specific, measurable, assignable, realistic). A teacher plays a crucial role in identifying relatedness, can determine the student’s natural potential and organise their development process using interactive methods of cooperation.*

Keywords: *related labour; identification of relatedness; psychological field; project-based learning method; practice-oriented learning.*

Дата публікації: 4 листопада 2022 р.